

I Inleiding

» Koen Breedveld (Mulier Instituut)

» Paul Hover (Mulier Instituut)

1.1 Een lange historie...

Het landschap van de sport kent een brede baaierd aan activiteiten en spelvormen die onder die noemer worden gepresenteerd en beleefd. Alleen al het Nederlandse NOC*NSF erkent 77 takken van sport. Daartoe behoren heel grote sporten, zoals voetbal (1,2 mln leden) en tennis (0,6 mln), maar ook heel kleine als bobslee (82 leden) en curling (160 leden). Sommige daarvan behoren al heel lang, sinds de oprichting van het NOC in 1912, tot het Nederlandse sporterfgoed; andere deden pas later hun intrede en behoren tot de jongere familieleden – sportvisserij bijvoorbeeld, dat in 2013 toetrad tot NOC*NSF. Het internationale IOC erkent op dit moment in zijn olympische familie 35 takken van sport, 28 ‘zomersporten’ en 7 ‘wintersporten’.¹ Daarbuiten wemelt het van de sporten die weliswaar niet ‘olympisch’ zijn, maar wel betekenisvol zijn voor grote groepen burgers ergens in de wereld. Korfbal bijvoorbeeld is ondanks zijn traditie geen olympische sport. Maar hetzelfde geldt of gold voor golf en rugby, voor honk- en softbal² en voor squash, toch bepaald niet de kleinste takken van sport. Aan de randen van de olympische familie wordt permanent discussie gevoerd wie zich wel tot die familie mag rekenen en wie daarbuiten valt.

Een sport die altijd tot de olympische familie heeft behoord en waar ook nooit discussie over is geweest, is de atletiek. De ‘moeder der sporten’ was in 1896 een van de negen sporten waar competitie in werd bedreven bij de eerste moderne Olympische Spelen.³ Met 12 van de 43 onderdelen was de atletiek zelfs het grootste onderdeel. Atletiek maakte ook al deel uit van de klassieke Olympische Spelen. De overlevering leert dat de eerste olympische strijd – 776 voor Christus in het oude Griekenland – bestond uit een hardloophwedstrijd over 190 meter. Later werden daar andere strijden aan toegevoegd, zoals boksen, worstelen, paardenrennen en andere vormen van lopen, springen en werpen die we tot de atletiek rekenen. Dat atletiek ook in de latere moderne Spelen belangrijk is gebleven blijkt ook wel uit het ‘citius, altius, fortius’ (sneller, hoger, sterker) dat in 1894 door de Franse monnik Didon werd ‘bedacht’ als motto voor de eerste Spelen.

In de 21ste eeuw is er nog weinig veranderd in de centrale plaats die atletiek inneemt in de wereldsport. Met 47 van de 302 onderdelen was atletiek op de Olympische Spelen van 2012 van de 26 deelnemende sporten nog altijd de grootste, voor zwemmen (34) en op ruime afstand gevolgd door sporten als turnen, worstelen en wielrennen (alle: 18). Atletiek en zwem-

men zijn de twee sporten die de moderne Spelen hun structuur geven: zwemmen altijd in de eerste week, atletiek altijd in de tweede week.

Buiten de Olympische Spelen zijn er momenteel andere sporten die aandacht trekken van het grote publiek: voetbal, tennis, motorsport, wielrennen, American football. Qua media-aandacht en middelen die erin omgaan hebben die sporten de olympische sportevenementen inmiddels geëvenaard of overvleugeld. Tegelijk geldt dat ook in die sporten waar de commercie de boventoon voert, olympische titels als betekenisvol worden ervaren – en naar het lijkt zelfs in toenemende mate. Daarmee blijft ook de atletiek zich manifesteren in het centrum van de sport. Die plaats dankt de sport vermoedelijk aan het herkenbare en basale karakter van de elementen waar het uit is opgebouwd. Lopen, werpen en springen behoren tot de elementaire bewegingsvormen die ieder mens zich op een natuurlijke wijze eigen maakt, en die centraal staan in lessen bewegingsonderwijs. Daarmee is de atletiek de sport die nog het meest recht doet aan het gezegde van Nike-oprichter Bill Bowerman: “If you have a body, you are an athlete” (zie <http://about.nike.com/>).

1.2 ...en een moderne sport

Die lange historie wil niet zeggen dat de atletieksport niet is geëvolueerd. Sterker nog, van alle sporten die kunnen bogen op een dermate rijke historie, is de atletiek wellicht wel de sport die zich het meest heeft aangepast aan de moderne tijd.

Een sprong voorwaarts in dat opzicht komt van de ‘Trimbeweging’, in de jaren zestig. Tot die tijd is de atletiek nog vooral ‘baanatletiek’. De sport speelt zich af in de besloten omgeving van het stadion. Alleen de aloude marathon onttrekt zich daaraan, en maakt dat de atletiek de straat op gaat, de stad in. De Trimbeweging brengt daar verandering in. In Nederland in gang gezet door onder andere de Hartstichting, maar ook in andere landen een betekenisvol initiatief, zet het trimmen de mens van die tijd aan om op de inmiddels vrije zaterdag de hardloopschoenen aan te trekken. Het blijkt het startschot te zijn van een brede beweging waarin overheden ten strijde trekken tegen het oprukken van welvaartsziekten (hartfalen en obesitasgerelateerde ziekten). ‘Sport-for-all-campagnes’ worden ingezet om mensen te stimuleren lichamelijk actief te zijn. De nadruk ligt daarbij niet op de verenigingssport, maar juist op het ‘recreatieve’ sporten: het sporten niet omwille van de prestatie, maar omwille van het plezier, de sociale contacten en de winst in termen van fitheid en gezondheid. In parken en bossen worden trimbanen aangelegd, en als tussen 1973 en 1976 de oliecrisis tot autovrije zondagen leidt, vormt hardlopen op de snelweg een intrigerend perspectief.

Atletiek, of althans de loopsport, bevindt zich daarmee in het centrum van een nieuw maatschappelijk veld. Een veld waarin sport niet langer het domein is van een gepassioneerd doch

beperkt privaat initiatief, maar deel uitmaakt van het openbare leven en aansluiting vindt bij maatschappelijke doelen. Atletiek is niet de enige sport die belangwekkende ontwikkelingen doormaakt. Al eerder was voetbal uitgegroeid tot volkssport nummer één, en waren overheden gaan investeren in bijvoorbeeld zwembaden en zwemles. Iets later zal tennis zich in hoog tempo ontwikkelen van elite- tot breedtesport. Met het trimmen is de atletiek echter een van de eerste sporten die nadrukkelijk 'ontsport'.⁴ De nieuwe manieren van beoefening wijken niet alleen in doelstelling en motivatie af van hun 'moedersport', maar onttrekken zich ook aan formele regelgeving, aan accommodatie-eisen en aan organisatiestructuren. De tijd van sintelbanen, stopwatches en atletiekclubs lijkt voorbij. Van de eerbiedwaardige trias lopen, springen en werpen keert alleen de eerste terug in de nieuwe gedaanten van de atletiek.

De opkomst van het trimmen (later joggen, tegenwoordig *running*) vormt ook de voedingsbodem onder een nieuwe sportindustrie. In de Verenigde Staten ontketent de oud-loper en arts Kenneth Cooper een fitnessrage. Het in 1962 opgerichte bedrijf Blue Ribbon Sports wordt in 1978 omgedoopt tot Nike en ontwikkelt zich tot een innovator in sportschoeisel en sportmarketing. Traditionele materialen als leer, en bedrijven als Adidas en in Nederland Quick, ondervinden concurrentie van nieuwe technologieën en van bedrijven met marketingkantoren in de VS, en van productiebedrijven in lagelonenlanden. De belangstelling om hard te lopen leidt daarbij ook tot nieuwe wedstrijdvormen. Had Nederland al marathons in diverse grote steden, met de start van de 'halve-van-Egmond' in 1973 zien we een duidelijke toename van hardloophwedstrijden door het hele land.

Ook in latere decennia staan de atletiek en de loopsport niet stil. In de jaren negentig zien we dat op de eerste loopgolf een tweede volgt. Deze keer komt de impuls minder vanuit de overheid en meer vanuit de markt. Sportmarketingbureaus, evenementenorganisatoren, gemeenten, atletiekverenigingen en non-profitorganisaties als Le Champion ontdekken dat er veel vraag is om deel te nemen aan sportevenementen, waaronder hardlopen. Overheid en zorgverzekeraars dringen er bij burgers op aan om te investeren in hun gezondheid – in een 'gezonde leefstijl'. De media besteden er ruimhartig aandacht aan in hun rubrieken en katernen, omdat men merkt dat 'de doelgroep' zich door het onderwerp aangesproken voelt en zoekt naar manieren om daar handen en voeten aan te geven. De klassieke sportvereniging is velen evenwel te ingewikkeld of te weinig effectief en fitness ligt lang niet iedereen. Hardlopen vormt daarin, klaarblijkelijk, een zinvol alternatief. Evenementen bieden een doel om naartoe te werken en een gelegenheid om de eigen belangstelling met anderen te delen. Ondernemende organisatoren komen met nieuwe concepten (kids runs, lady's runs, obstacle runs, trail-running) om de hype te blijven voeden – precies zoals de fitnessindustrie dat al jaren met succes doet. Rond sociale media vormen zich hardloophgemeenschappen en -platformen. Hardlopen wordt een steeds diffusere deelsector van de sportmarkt. De rolverdeling tussen goederenproducenten en dienstenleveranciers vervaagt, evenals de grens tussen profit en non-profit, of waar het hardlopen eindigt en waar de show, de muziek, de entertainment begint (denk aan de color runs). Opnieuw loopt de atletiek voorop bij een maatschappelijke

ontwikkeling, weg van traditionele economische hokjes, zoekend naar nieuwe concepten en businessmodellen en lak hebbend aan traditionele rolverdelingen en terreinafbakeringen.

In de meer traditionele atletiek loopt het zo'n vaart nog niet, maar ook daar zijn de veranderingen voelbaar. Technologische innovaties blijven beperkt – al is de introductie van de Fosbury-flop bij het hoogspringen in 1968 opzienbarend⁵ en evenzeer een *game changer* als de introductie van de wide-bodies bij het tennis in de jaren tachtig en de klapschaats bij het schaatsen in de jaren negentig. De moeder der sporten is niet de geldmachine die het voetbal is, of het tennis of het wielrennen, maar ook in de atletiek doen de marketing en de sponsoring hun intrede. Topatleten als Carl Lewis en later Usain Bolt worden wereldsterren. De inkomsten die zij genereren zijn niet voor iedereen weggelegd, en doen de ongelijkheid in de sport toenemen. De belangen ook, trouwens. Dus is het geen wonder dat de dopingziekte ook de atletieksport besmet. Verdenkingen waren er al veel langer, bijvoorbeeld richting de Finse loper Lasse Virén, in 1972 en 1976 tijdens de Olympische Spelen heer en meester op de 5000 en de 10.000 meter. In 1988 is het wegvoeren van de op doping betrapte Ben Johnson, die bij de Spelen van Seoul als eerste over de streep komt, nog wereldnieuws. Hij zal niet de enige blijken.⁶

1.3 Brancherapport

Klassieke oudheid, moderne Olympische Spelen, sport-for-all, beleveniseconomie: goed beschouwd is er geen tijdvak waarin de atletiek niet een vooraanstaande rol heeft gespeeld in de sportgeschiedenis. Daarbij komt dat de Nederlandse atletiek ook in de publieke beeldvorming over sport een belangrijke plaats inneemt. Namen als Fanny Blankers-Koen en Ellen van Langen spreken ook niet-atleten aan. Buiten die twee grootheden kent Nederland nog een hele lijst atleten die met hun prestaties een plaats innemen in het sportieve erfgoed van dit land. Atletiek, hardlopen, is een sport die een centrale plaats inneemt in het bewegingsonderwijs. Er is in Nederland geen kind dat niet ooit, via school, aan atletiek heeft gedaan – al wil dat niet zeggen dat die kennismaking ieder kind in gelijke mate zal hebben bekoord.

Alle reden om in de reeks van Mulier-brancherapporten, na zwemmen, de markt van sportevenementen en tennis, nu atletiek onder de loep te nemen.⁷ We rekenen daartoe uiteraard ook de loopsport, simpelweg omdat de 'wegatletiek' deel uitmaakt van de sport en tekent hoe sport zich heeft ontwikkeld en blijft ontwikkelen. Andere loopvarianten (wandelen, triatlon) laten we hier buiten beschouwing.

Het doel van dit brancherapport is om geïnteresseerden die weinig bekend zijn met de Nederlandse atletiek te informeren over de historie, de omvang en de betekenis van de sport. Lezers

vanuit de sport zelf kan het rapport helpen om te toetsen of hun beeld van de sport klopt. De auteurs hopen dat het rapport hen ook helpt in hun beleidsvorming en strategiebepaling.

Dit brancherapport is samengesteld door een groep medewerkers van het Mulier Instituut. De meesten van hen zijn of waren zelf ooit atleet, of hardloper. Tekenend voor de populariteit van de sport kostte het weinig moeite om op specifieke deelterreinen de hulp in te schakelen van externe experts. Ook in de wereld van de wetenschap bevinden zich veel hardlopers. De redacteurs danken Maria Hopman en Thijs Eijvogels van het Radboudumc en Jelle Schoemaker en Willem de Boer van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen voor hun bijdragen over respectievelijk atletiek en gezondheid en de economie van de atletiek. Diverse auteurs van de bond hebben meegelezen aan hoofdstukken of daar actief aan bijgedragen. De teksten voor de schutbladen tussen de hoofdstukken zijn opgesteld door Cors van den Brink, sportjournalist en kenner van de atletiek van het eerste uur.

1.4 Leeswijzer

De opbouw van dit brancherapport is als volgt. Eerst nemen we de historie van de Nederlandse atletieksport onder de loep (hoofdstuk 2). Aansluitend kijken we naar de ontwikkeling in de deelname aan atletiek en aan de loopsport, en hoe die ontwikkeling zich verhoudt tot andere takken van sport (hoofdstuk 3). In de hoofdstukken 4, 5 en 6 brengen we het aanbod binnen de atletieksport in beeld: eerst kijken we naar de bond, de verenigingen en de accommodaties (hoofdstuk 4), vervolgens naar het aanbod aan sportevenementen (hoofdstuk 5) en naar het opleiden tot atletiek, het sporttechnische kader (hoofdstuk 6). Na het sportkader kijken we naar de atletiek als topsport (prestaties, mediabelangstelling; hoofdstuk 7), naar de relatie met gezondheid (preventieve gezondheidsbevordering, blessures; hoofdstuk 8) en naar de economie van de sport (uitgaven, inkomsten; hoofdstuk 9). We sluiten dit brancherapport af met een epiloog waarin we de belangrijkste bevindingen samen nemen, en een doorkijkje geven naar de toekomst van de sport.

Noten

1. www.olympic.org/. Sommige sporten kennen daarbij meerdere onderdelen, zoals zwemmen (wedstrijdzwemmen, synchroonzwemmen, schoonspringen en waterpolo).
2. Golf en rugby staan op het programma in 2016. Honkbal stond wel nog op het programma van 2008.
3. De andere acht waren: schermen, schietsport, tennis, gewichtheffen, worstelen, turnen, zwemmen en wielrennen. De atletiekonderdelen bestonden uit zes loopnummers (100, 400, 800, 1500, marathon en 100 meter horden), vier springnummers (verspringen, hinkstap-springen, hoogspringen en polsstokhoogspringen) en twee werpnummers (discuswerpen en kogelstoten). Er deden alleen mannen mee. Zo groot als nu was het evenement ook niet. Er deden 'maar' veertien landen mee, en ongeveer 240 deelnemers (het precieze aantal is niet bekend). De meeste van deze informatie is te vinden op het internet, op Wikipedia-pagina's. Voor meer wetenschappelijke referenties over de geschiedenis van de olympische sport, zie hoofdstuk 2 en de website www.sportgeschiedenis.nl.
4. Conform het bekende werk van Bart Crum: Crum, B.J. (1991). *Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC).
5. De nieuwe techniek wordt geïntroduceerd door de Amerikaanse student Dick Fosbury, die met een sprong van 2,24 meter goud wint op de Olympische Spelen van 1968.
6. Recent werd bekend dat ook Ria Stalman, winnaar van het goud bij het discuswerpen op de Olympische Spelen van 1984 in Los Angeles, doping gebruikte.
7. Dat Pim Mulier, de naamgever van het instituut, geldt als (mede)oprichter van de nationale atletiekbond, eind negentiende eeuw, heeft daarbij geen rol gespeeld.